

Liberalisme «no respectable» i poble menut urbà: bullangues i revolució liberal (1832-1835)

per Anna Maria García

Bullangues i revolució liberal, dos temes coincidents en el temps que discorren, però, paral·lelament? En el marc interpretatiu majoritàriament acceptat per la historiografia de la revolució liberal no hi tenen cabuda —ni poden tenir-la-hi tal com està construït— el radicalisme liberal o el plebeu. Aleshores, s'ha de suposar *a priori* que la incidència d'aquests grups en el procés revolucionari és insignificant (la qual cosa és arbitrària, perquè la insignificantia també s'ha de demostrar), o s'ha de posar en qüestió una construcció que, significativament, arrenca del liberalisme triomfant —moderat o progressista— al final de la revolució.

Altrament, si es considera una fallàcia històrica aïllar uns sectors per estudiar-ne la trajectòria separadament, només es pot optar per la segona alternativa, la qual molt aviat porta a constatar dues coses: D'una banda, la dificultat d'identificar grups diferenciats quan les fronteres no estan ben delimitades perquè encara existeix un enemic comú que s'ha de combatre, i, per la mateixa raó, la complexitat de les relacions que mantenen aquests grups entre ells. De l'altra, que els sectors marginats per la major part de la historiografia tenen un paper de primer ordre, és a dir, que no solament no eren marginals, sinó que amb la seva actuació forçaren aquells que finalment van aconseguir de capitalitzar la revolució liberal a abandonar la via obsoleta en què s'havien embarcat, per tal d'evitar que el procés se'ls escapés de les mans.

La inviabilitat de l'absolutisme

Existia, però, aquell enemic comú —el bloc absolutista moderat— que encara controlava el poder? L'anàlisi de la gestió dels governs del despotisme il·lustrat i del *justo-medio*, i de les reaccions que provocava entre carlins i liberals, però també entre els reialistes moderats, sorgits del si del propi sistema,¹ així sembla

1. Aquesta expressió vol servir per qualificar un grup de monàrquics no liberals que va fer un paper substancial a partir del setembre de 1832, com a mínim, i que formà part del partit moderat des de la seva aparició.

demostrar-ho. El coneixement de les propostes polítiques d'aquest sector resulta fonamental per entendre les raons que el portaren a fer un paper d'oposició de primer ordre entre el 1832 i el 1834, però també per constatar la perduració de l'absolutisme i la seva inviabilitat.

En efecte, conscients de la força moral, i molt menys de la real, del liberalisme, ja abans de la mort de Ferran VII els reialistes moderats creien que l'única manera d'evitar una sortida com la del 1820 passava per la formació d'un govern fort que prometés pocs canvis però que fos capaç de portar a la pràctica un programa urgent de reformes parcials suficients per treure el país del marasme social, econòmic i administratiu. Conscients, també, de la irreductibilitat del carlisme i de l'esterilitat del seu «programa», consideraven que era preferible buscar un apropament amb els liberals, fent-los, si calia, algunes concessions, en la mesura que aquests eren, en un primer moment, els únics aliats vertaders que podia trobar la futura reina. Després, la majoria del país, que des del seu punt de vista era moderada, satisfeta per les millores reals aconseguides, s'adonaria que les transformacions polítiques propugnades pel liberalisme no eren imprescindibles i que el perill revolucionari, cantat pel carlisme, era un fantasma conjurat. Aleshores s'uniria en un ampli front moderat sense colors i els sectors radicals d'ambdós bàndols quedarien aïllats i neutralitzats.²

La proposta era intel·ligent, però aquesta tercera via no podia tenir viabilitat. La correlació de forces existent al país i la voluntat del bloc polític dominant convertien en irrealitzable el seu programa. Situat entre dos blocs antitètics, fins al nomenament de Mendizábal com a cap del govern, el setembre de 1835, el vell bloc absolutista moderat, format per afrancesats i ex-anilleros, aconseguí mantenir-se en el poder. Fins en aquest moment, també, les pugnes entre els dos sectors de l'absolutisme continuaren.

Per afinitats ideològiques, però fent gala d'una miopia sense límits, el sector moderat buscà insistentment un acord amb la seva dreta per tal de frenar la revolució, la qual cosa explica la lenitat —tantes vegades denunciada a l'època— del tracte dispensat als carlins. Però la irreductibilitat d'aquest bàndol, que després dels fets de La Granja havia optat per la via insurreccional, forçà els governs de la reina a aliar-se puntualment amb l'esquerra, a canvi, naturalment, d'algunes concessions —l'amnistia, per exemple—, i això el situà en el pendent de les reformes, que, com preveien els ultres, havia de portar als canvis.³ Amb les concessions els liberals agafaren ales i els carlins no feren més que veure confirmats els seus temors i, quan es giraren les tornes, quan el govern volgué retallar novament les ales dels liberals, la decepció multiplicà la irritació, sense aconseguir, en contrapartida, canviar gens les conviccions dels partidaris del pretendent. Així, l'estira i arronsa només afeblí el crèdit del govern als ulls dels seus governats i, com que afavoria la polarització dels bàndols enfrontats, allunyà la possibilitat que arribés a constituir-se aquell front somiat pels reialistes moderats, els quals es veieren forçats, també, a constituir-se oposició oberta. En

2. MARQUÉS DE MIRAFLORES, *Memoria sobre la situación política de España a la época de octubre de 1833, dirigida a S.M. la Reina Gobernadora*, arxiu particular de Josep Fontana.

3. Sobre les diferències estratègiques entre els dos sectors absolutistes, J. FONTANA, *Crisi camperola i revolta carlina*, «Recerques», 10 (1979), p. 9.

conseqüència, l'únic que aconseguí generar el despotisme il·lustrat fou un front general d'oposició, dividit en tres bandes.

És en aquest marc que cal situar el relleu d'un home tan desgastat i desprestigiat com Zea Bermúdez per Martínez de la Rosa, un relleu controlat pel mateix equip dirigent que pretenia aconseguir uns aliats necessaris però molestos, sense espantar gaire els carlins.⁴ La substitució, però, no podia ser vista per aquests sinó com un pas definitiu cap a la revolució, mentre que els liberals la interpretaren com una victòria pròpia;⁵ i els realistes moderats, que, en definitiva, l'havien provocada directament exigint la convocatòria d'unes corts que tinguessin com a única finalitat la confirmació d'Isabel II, veien que el nom de la persona escollida desvetllava unes ires i unes il·lusions que de cap manera no afavorien els seus projectes.⁶

Per tal de fer oblidar el regust que havia deixat l'anterior gabinet, el nou va encunyar ràpidament l'expressió *justo-medio* per autodefinir-se, però començàvem un error si la consideràvem equivalent a un centre moderat. A la dècada dels trenta a l'Espanya del segle XIX totes les opcions estaven marcadament escorades cap a la dreta i el govern no n'era una excepció; però les etiquetes del Trienni es conservaren per fer-les servir quan convingués. A la pràctica la política varià molt poc, el joc de la balança continuà essent la norma i la voluntat fusionista el nord.

Res en la política del *justo-medio* no permet de parlar de canvi de sistema. Continuitat, manca de coherència i, allò que era pitjor, incapacitat per avançar-se als esdeveniments en són les característiques més remarcables. Les disposicions adoptades en relació amb la impremta, amb els eclesiàstics, que eren tinguts amb molta raó com els principals promotors i valedors del carlisme, i amb la milícia urbana ho demostren amb escreix. La por d'adoptar mesures fortes contra aquells, la repressió puntual i aïllada contra alguns dels seus individus només va servir per provocar un malestar suplementari entre liberals i carlins, sense minvar el poder de la institució eclesiàstica com a tal. Quant a la milícia, també la por, en aquest cas d'armar la població, dictà l'adopció d'una política vacil·lant i contradictòria, gràcies a la qual l'única cosa que s'aconseguí fou que el cos tingués una composició interclassista i que no reunís les garanties de respectar l'ordre i la propietat, que desitjaven tant el govern com els mateixos liberals.⁷

L'Estatut Reial i les divisions del liberalisme: l'alternativa legal

Tanmateix, no hi ha dubte que la promulgació de l'Estatut Reial, gràcies al qual es reinstauraven les corts, podria fer pensar que, efectivament, s'havia

4. J. DE BURGOS, *Anales del reinado de D.ª Isabel II (1850-51)*, I, p. 217.

5. [Ch. DIDIER], M. J. DE LARRA, *De 1830 à 1836, ó la España desde Fernando VII hasta Mendizábal* (1836), p. 20.

6. Zea va caure arran dels manifestos adreçats a la regent pels generals Llauder i Quesada, el 25 de desembre de 1833 i el 8 de gener del 34, qualificats de «*pronunciamiento literario*» per VICENS VIVES, *Industrials i polítics (segle XIX)* (1961), p. 229.

7. Pel que fa a la impremta, *vid.* R. MARRAST, *José de Espronceda et son temps. Littérature, société, politique au temps du romantisme* (1972), ps. 285 i ss.; per a la política eclesiàstica, M. REVUELTA, *La excomunión (1833-1840)* (1976), ps. 167 i ss.; per a la milícia, J. S. PÉREZ GARZÓN, *Milicia nacional y revolución burguesa* (1978).

produït un canvi de règim polític. En aquesta qüestió, com en tantes d'altres, però, es planteja un problema de mètode important. Si analitzem el fet a partir del que sabem que va passar després —en aquest cas, la continuïtat del règim parlamentari i la promulgació d'una vertadera constitució el 1837—, és molt fàcil caure en el parany d'oblidar les circumstàncies que intervingueren en la seva creació i la voluntat dels qui el gestaren, per acabar considerant-lo com una peça imperfecta però essencial d'un nou sistema destinat a perdurar.⁸ La realitat és que el 1834 el ministeri de Martínez de la Rosa *havia* de reunir corts i *havia* de dotar-les d'una certa aparença democràtica per accontentar els aliats exteriors i calmar el partit de la reina a l'interior; però volia buscar una fórmula que servís per desenganyar tots aquells que somiaven una constitució fent veure que s'empalmava amb una vella tradició nacional. I això és l'Estatut, una mena de codi fruit de les circumstàncies, al qual la revolució del 1835 va donar una pervivència «anormal» i va convertir en l'antecedent d'una constitució, quan, en el seu origen, no pretenia altra cosa que evitar el constitucionalisme, bo i palesant als carlins que la reunió de corts no tenia per què ser un experiment revolucionari.

Però el més interessant són les reaccions que va provocar. Els realistes moderats, aquells que ideològicament podien sentir-se més identificats amb l'equip dirigent i amb el contingut del nou «codi», el consideraren inoportú, perquè, malgrat la intenció dels seus autors, la realitat és que havia d'aprofundir el cisma obert dins el país i generar unes esperances perilloses entre els liberals.⁹ El seu temor no era infundat.

En efecte, tot i l'esquifidesa de l'Estatut, la por al malestar popular i la moderació ideològica feren determinar la majoria liberal a optar pel possibilisme. Un sector minoritari, però, continuà mantenint la vella estratègia del pronunciament, que tenia com a finalitat la presa del poder per la via insurreccional.¹⁰ Però ni el 1834 ni el 1835 les fronteres entre un sector i l'altre no són perfectament delimitades. Es perfilaran o es desdibuixaran —sempre parcialment— en funció de l'evolució del marc general, és a dir, de la política governamental, del degast de la mateixa opció legal, del curs de la guerra o de la por als aldarulls populars. Així, després de la bullanga anticlerical del juliol de 1834 a Madrid, quan encara no havia pogut experimentar-se la viabilitat d'aquella opció, la major part del liberalisme apostà fortament per aquesta i els «isabelins», partidaris de l'altra via, semblen quedar aïllats. Però uns mesos més tard, quan ja s'havia pogut observar la ineficàcia de l'oposició legal, quan les queixes per la forma com es conduïa la guerra es generalitzaren, la divisòria sembla esfumar-se amb la preparació del pronunciament que esclatà el 18 de gener de 1835. I, finalment, a Barcelona, després de la crema de convents el juliol de 1835, els elements radicals arrossegaran els legalistes cap a la insurrecció oberta.

El bloc majoritari constituï l'oposició de les primeres corts, unes corts que, al meu entendre, no es dividien, com s'acostuma a dir, en un sector liberal mo-

8. J. TOMÁS VILARROYA, *El sistema político del Estatuto Real (1834-1836)* (1968), ps. 576-577.

9. MARQUÉS DE MIRAFLORES, *Memorias del reinado de Isabel II* (1964), I, ps. 83-85.

10. L'estratègia del pronunciament insurreccional ha estat perfectament estudiada per I. CASTELLS, *La utopía insurreccional del liberalismo* (en premsa).

derat partidari del govern i una oposició progressista, sinó en una majoria conservadora, ratllant l'absolutisme, molt passiva, i una minoria combativa integrada pel conjunt dels liberals.¹¹ A partir de la interpretació d'alguns contemporanis —Fermín Caballero, per exemple— la historiografia ha perpetuat el mite d'unes corts liberals, prefiguració clara dels futurs partits progressista i moderat, format aquest per la majoria i per un grup de trànsfugues de la minoria. Una visió com aquesta resulta equívoca, és teleològica i justificativa, i serveix per esborrar el record de la revolució del 1835. Si ens fixem en els noms propis dels seus integrants, els partits semblen efectivament un calc de les corts, però el que no podem oblidar és que, el 1834, molts dels futurs moderats no tenien res de liberals i que s'hi van tornar —per dir-ho d'una manera planera— per força; i que els progressistes, interessats a donar una imatge històrica de revolucionaris, en realitat ho eren molt poc.

Durant la primera legislatura el que donava cohesió a aquella minoria liberal, el que impedia que les diferències latents sortissin a la llum, era la resistència al canvi per part del vell bloc dominant —la distància que els separava del poder, com deia Dionisio Alcalá Galiano—¹² i la preferència compartida per una via de sortida de l'antic règim que no donés joc als sectors populars. Tanmateix, em sembla tan erroni voler creure en la unanimitat d'aquesta oposició —com feia Caballero per desqualificar els trànsfugues— com seguir Dionisio Alcalá, que la convertia en l'embrió exclusiu dels futurs partits per autojustificar-se.¹³ És evident que Istúriz, Alcalá Galiano, Argüelles, etc., no foren trànsfugues de darrera hora del liberalisme exaltat, però també és cert que el 1834 encara no podien arribar a trobar-se amb els reialistes moderats, o amb Martínez de la Rosa, Toreno, etc., perquè aquests no s'adonaven que, si no es consagraven els principis liberals, a partir dels quals podia transformar-se d'una manera controlada tota l'estructura social, qualsevol intent de reforma resultaria estèril i imprudent. Per això eren més a prop dels futurs progressistes que d'aquells que temps a venir serien els seus correligionaris.

D'altra banda, l'expressió futurs progressistes, referida a una part de la minoria, tampoc no és gaire adequada, ja que indueix a creure que almenys sectorialment existia la unanimitat, quan el que hi trobem és un magma de tendències molt poc definides que van del progressisme fins al republicanisme. No gensmenys, la consideració que els progressistes eren els exaltats és un altre dels equívocs orquestrats a l'època. Inicialment s'ordí per anatemaitzar els progressistes, però a la llarga va servir per justificar tots dos partits fent-los bascular més cap a l'esquerra del que realment es trobaven i per confeccionar una falsa imatge, que es presenta com a global, del panorama polític: una dreta absolutista —els carlins—, un centre moderat i una esquerra progressista. Així s'aconseguia que l'historiador preocupat pels fets polítics oblidés els sectors radicals —o els aïllés del marc general confinant-los al terreny de la història de les idees— i deixés per als especialistes de l'economia l'anàlisi de l'actuació del

11. Per a l'anàlisi de la tendència del vot a les primeres corts de l'Estatut, *vid.* I. BURIÉL, *La política de los notables (1834-1836)* (1987).

12. D. ALCALÁ GALIANO, *Breve defensa del ministerio de 15 de mayo de 1836* (1836), p. 2.

13. *Ibid.*, ps. 1-2; [F. CABALLERO], *El gobierno y las Cortes del Estatuto. Materiales para su historia* (1837), ps. XXX-XXXI.

poble menut. La realitat, però, sembla molt diversa, com ho demostra l'anàlisi dels pronunciaments i de les bullangues.

La via insurreccional: la pervivència de l'estratègia del pronunciament

Els pronunciaments dels anys 1834 i 1835, continuació clara dels de la Dècada Ominosa, han rebut un tractament molt limitat per part de la historiografia recent. És ben comprensible, perquè si s'analitzen com a esdeveniments aïllats resulta particularment difícil descobrir-ne la significació. Però si se'ls situa en el marc polític del període i en el marc ideològic d'una estratègia de lluita iniciada molt temps abans tenen una lògica diàfana. Els pronunciaments més importants de l'època —els de La Isabelina i Cardero a Madrid— presenten unes característiques comunes tant pel que fa als plantejaments dels conjurats com a la mecànica del mateix pronunciament —del de Blas Pover a Saragossa no en tinc prou referències per afirmar-ho.

Els seus «promotors» compartien amb la resta de liberals la creença en la bondat dels principis de llibertat, igualtat, propietat plena i ordre, però consideraven —com explicava Marliani— que només la nació sobirana, mitjançant els seus representants, tenia el dret de consagrar-los, com havia passat el 1812,¹⁴ i per aconseguir-ho defensaven el dret a la insurrecció contra qualsevol poder que s'oposés a la voluntat nacional. En aquest sentit, no podien acceptar l'Estatut, emanació de la corona, ni podien pujar al carro de la legalitat. Compartien, també, la convicció que calia reformar la constitució de Cadis, excessivament democràtica, i es mostraven partidaris del sufragi censitari, però l'amplitud del cens que proposaven era molt més gran que la que havien de pactar moderats i progressistes el 1837.¹⁵

En darrer lloc, des d'una òptica paternalista, participaven del menyspreu generalitzat entre els seus correligionaris pel poble, el qual consideraven una mena d'híbrid, a mig camí entre l'infantilisme i la bestialitat indòmita, incapaç de generar autònomament cap idea distintiva. Per això, convençuts de la bondat universal del seu ideari s'autoatribuïen la tasca d'educar aquest poble ofuscant per segles de despotisme i de dirigir-lo en la lluita per la llibertat. Darrere d'aquests plantejaments conscients s'amagava, però, la por —també compartida— de «l'anarquia» popular, noció sense la qual em sembla impossible entendre res del comportament dels grups polítics reconeguts, des dels liberals fins als absolutistes.¹⁶

Tanmateix, el pronunciament insurreccional necessitava el concurs popular, preveia una fase de «*levantamiento general*» que, com ha explicat Irene Castells, si bé resultava la més aleatòria des del punt de vista estratègic, era la més sòlida

14. [M. MARLIANI], *Apuntes a la nación española sobre el Estatuto Real* (1834).

15. Ramon XAUDARÓ, *Bases de una Constitución política ó principios fundamentales de un sistema republicano* (1868), escrites el 1832.

16. Francesc Raiüll feia una crida als liberals perquè calia «*dispartar a los que deben combatirle [el despotisme] para que no se vean en la precisión de hacerlo las masas indómitas del pueblo*» (*Historia de la conmoción de Barcelona en la noche del 25 al 26 de julio de 1835* [1835], p. 7); i Bertran Soler considerava que la il·lustració i la impremta eren les armes fonamentals per aconseguir la llibertat i ensem salvar l'estat «*del torrente revolucionario*» («*El Regenerador*» [1836], p. 2).

ideològicament, d'acord amb la concepció èpica del canvi històric, segons la qual l'exemple d'un grapat d'herois era suficient per arrossegar la nació contra la tirania.¹⁷ A més a més, en el supòsit que es produís la resposta popular, la consciència del risc perdia entitat davant la creença cega en la pròpia capacitat de control d'aquell poble que suposaven infantilitzat. Quant a l'eficàcia dels pronunciaments, ens equivocàrem si la valoréssim exclusivament des del punt de vista de l'objectiu primordial dels conjurats. En efecte, tant els «isabelins» com Cardero no van aconseguir el que es proposaven, però no hi ha dubte que indirectament van triomfar.

Respecte als primers, entenc, però no sé si es podrà demostrar mai, que el pla del 24 de juliol de 1834, frustrat gràcies a la delació d'un confident, no era una fantasia atribuïble de manera exclusiva a Aviraneta (que en el moment de ser detingut es va menjar la llista dels membres de la societat), ni un muntatge del govern per treure de circulació temporalment uns quants progressistes i espantar els membres de les corts amb el fantasma de l'anarquia, encara que després intentés utilitzar-ho en aquest sentit. El pla del pronunciament, que havia d'esclatar durant l'acte d'obertura de les primeres corts, preveia el gest d'un o de diversos procuradors i senadors, els quals, bo i negant-se a jurar l'Estatut, havien de demanar als congregats que es declaressin en corts constituents per tal de revisar la Constitució del 1812 o acceptar un nou codi —el *Derecho público de los españoles*— que ells mateixos ja tenien preparat. Una gran part del públic de les tribunes, que ja estaria confabulat, els donaria suport, mentre que al carrer s'ocuparien els edificis clau i una gran repicada de campanes seria el senyal del pronunciament. A continuació es dirigiria una proclama a la nació, s'entregaria una exposició a la regent i es procediria al nomenament d'un nou ministeri. Finalment, la insurrecció havia d'esclatar a diverses ciutats de l'estat.¹⁸

El fet que, després d'una colla de mesos, la magistratura no pogués inculpar formalment els detinguts —entre els quals trobem Palafox, Romero Alpuente, Olavarria, Calvo de Rozas, José María Orense i Espronceda, entre d'altres— no ens ha de portar a creure que la conspiració no havia existit, sinó a valorar les circumstàncies personals dels detinguts i l'habilitat d'Aviraneta per fer ballar el cap dels jutges. D'altra banda, la documentació prova que la societat tenia ramificacions en algunes províncies;¹⁹ i el desig de Marliani perquè de les corts en sortís un Sieyès espanyol —desig formulat uns mesos abans, segurament sense cap connexió amb els membres de la societat— mostra que des de l'òptica d'alguns contemporanis el projecte no es contemplava com una temptativa farrassenyada.²⁰

Però el que m'interessa retenir ara és el fet que la frustració de la conspiració va produir un efecte de bumerang contra el mateix govern. En un primer moment les detencions van servir perquè la premsa —partidària d'aprofitar la via que oferia l'Estatut— condemnés els «isabelins», però també perquè pogués cri-

17. I. CASTELLS, *op. cit.*

18. E. DE AVIRANETA, *Lo que debería ser el Estatuto Real, ó derecho público de los Españoles*, «El Regenerador», ps. 17-37; i A. PIRALA, *Historia de la guerra civil y de los partidos liberal y carlista* (1868²), I, ps. 442-447.

19. Archivo Histórico Nacional, secció Estat, lligall 3076¹.

20. [M. MARLIANI], *op. cit.*, p. 11.

ticar el gabinet; acusant-lo de mostrar en aquell cas una duresa completament desproporcionada amb la condescendència mostrada envers els carlins.²¹ A la llarga, l'alliberament dels empresonats va significar un cop fortíssim contra la credibilitat del govern, del qual es podia suposar —i se suposava— que atemptava despòticament contra la llibertat individual o que era ineficaç i dèbil a l'hora de castigar. Així, tot i no haver aconseguit el seu propòsit, l'èxit dels «isabelins» fou considerable. Altrament, el fet que fracassés per una delació i no per la seva suposada inviabilitat va fer possible que l'estratègia del pronunciament continués considerant-se vàlida i que, en conseqüència, s'intentés tornar a posar en pràctica uns mesos més tard, quan el bloqueig governamental de totes les peticions votades per la cambra de procuradors ja començava a posar en evidència l'esterilitat de l'opció legal.

Quant al pronunciament del tinent Cayetano Cardero, una anàlisi minuciosa permet desentrallar la complexitat que s'amagava darrere d'un esdeveniment presentat per alguns sectors de la historiografia liberal com a simple i marginal; fet ben comprensible si tenim en compte que explicar la veritat hauria significat treure els draps bruts del que alguns anomenarien la classe política: de tota la «classe» política.

En efecte, totes les dades porten a creure que el pronunciament del 18 de gener de 1835 no és sinó la punta de l'*iceberg* de diverses conspiracions que responien a motivacions de caire molt divers: una trama liberal, ordida amb l'objectiu d'enderrocar el govern i el seu sistema, que comptava amb la participació d'alguns procuradors i amb l'aquiescència de molts d'altres; un intent de cop d'estat involucionista impulsat per la camarilla de la regent, que tenia com a cap visible Manuel Llauder, nomenat ministre de la guerra per la mateixa regent amb la finalitat de desplaçar uns ministres incompetents, substituint-los per un gabinet fort que fos capaç de frenar definitivament les aspiracions dels liberals i obligar els carlins a una transacció, emparant-se sota el paraigua de les tropes d'intervenció aliades; i una conspiració de la majoria ministerial, preparada pels amics del president i dirigida a parar el cop.

Martínez de la Rosa, o algú del seu entorn, bo i destapant el secret de la trama involucionista, va intentar capitalitzar el malestar liberal per organitzar un altre pronunciament destinat a provocar la caiguda de Llauder. Així aconseguiria neutralitzar ensem amb l'enemic de la dreta i el de l'esquerra i provocar un tancament de files entorn d'ell per part de l'oposició, que des de l'estiu el fustigava sense treva a les corts i que ja tenia preparada una moció de censura. El perill, possiblement exagerat, d'un retrocés polític, el poc risc que comportava un pronunciament pensat de manera que la participació popular fos extremament minsa, la possibilitat de passar factura pels serveis prestats i les prebendes que ja es prometeren per endavant van dividir els conspiradors liberals, molts dels quals van optar per defensar el president. Un sector reduït, però, encapçalat per Cardero, que fins al darrer moment fingiren secundar alguns dels principals implicats, decidí aprofitar l'avinentesa per tirar endavant el pla inicial fent-lo esclatar el mateix dia i a la mateixa hora assenyalats pels ministerials.²²

21. «Eco del Comercio» (25 i 27 de juliol de 1834).

22. La informació prové dels manuscrits del principal implicat, parcialment reproduïts

Després d'una nit rocambolesca, a la matinada del 18 de gener només es pronunciaren Cardero i els seus homes —alguns oficials, diversos sergents i uns 700 soldats. Els documents judicials demostren que la policia i alguns ministres coneixien perfectament els plans, gràcies a la traïció d'algun dels implicats i dels confidents que aconseguiren introduir entre els conspiradors. Però tot fa pensar que decidiren deixar fer, confiant en la possibilitat de posar fi ràpidament a la insurrecció i de tergiversar-ne els objectius; possibilitat prou real si tenim en compte la precipitació amb què es va organitzar i el doble joc que estaven fent alguns dels compromesos; i molt més encara, si tenim en compte que els mateixos ministres es van encarregar de neutralitzar Llauder, per tal que no pogués posar-se la medalla d'haver aixafat l'aixecament, i el cap de policia d'enredar l'home de confiança del ministre de la guerra, el nou capità general de Castella Canterac —que va ser assassinat durant el pronunciament—, sobre el regiment que s'havia de pronunciar i sobre el nom del cap visible del moviment.²³

Assetjat a la casa de correus, Cardero va esperar inútilment que la resta de compromesos complissin el que havien acordat i que el poble de Madrid el seguís, però aviat va obtenir una capitulació incondicional, mercès a la qual ell i els seus homes van poder sortir de la ciutat per dirigir-se al front del nord, com uns triomfadors victorejats per la població. El seu moviment a la desesperada, pensat més amb el cor que amb el cap, però d'una conseqüència ideològica exemplar, pot ser considerat un primer motí de sergents. Com passà un any més tard amb els sergents de La Granja, els seus protagonistes van ser tractats interessadament amb un evident menyspreu per part d'uns homes que, si haguessin triomfat, els haurien aplaudit, o d'uns altres que, després de comprometre's, havien fet defecció i havien preferit tornar a les declamacions estèrils de la cambra.²⁴

Efectivament, a les corts l'oposició no va estalviar les crítiques contra la gestió del govern, però acabà tancant files entorn del president, que aconseguí alliberar-se del seu enemic i mantenir-se en el càrrec. La majoria ministerial havia guanyat, però no pas pels mitjans que havia previst i això havia de tenir conseqüències; el pronunciament no era el seu i el govern havia hagut d'oferir un indult general, amb el qual havia perdut la poca força moral que li quedava.²⁵

Tanmateix, ni el president ni Toreno, enlluernats per la victòria, no semblaven adonar-se de l'equivocitat de l'èxit relatiu que havien obtingut a les corts. Oblidaren que en la seva gestació el pronunciament era l'expressió del desencís per la via parlamentària; que, situada entre l'alternativa revolucionària i la reacció conservadora, l'*élite* liberal els havia donat suport per por, però no pas as-

per P. DE AZCÁRATE, *Pronunciamiento del teniente Don Cayetano Cardero (18 enero de 1835)*, «Boletín de la Real Academia de la Historia», t. CLIX (1966), ps. 117-133.

23. M. LLAUDER, *Memorias documentadas* (1844), ps. 95-106; Real Academia de la Historia, Papeles de la regencia de Maria Cristina, 9-31-6/6939, plec 10.

24. *Vid.*, en aquest sentit, la versió d'A. ALCALÁ GALIANO, *Historia de España* (1844-46), 7, ps. 346 i ss., o el discurs a les corts de Juan Palarea, un dels implicats juntament amb el general Quiroga) («Suplemento Gaceta de Madrid» [21 de gener de 1835], ps. 111-112.)

25. Com resumia magistralment a les corts Istúriz, el prestigi del govern «*ha desaparecido clavado en las puntas de las bayonetas del batallón*» (*ibid.* [23 de gener de 1835], p. 138).

sentiment. No s'adonaven que la unitat de l'oposició s'estava esquarterant per moments, que la impunitat i el «triomf» dels amotinats no podien fer sinó engruixir les files del partidaris de la via insurreccional i que si continuaven —i així ho feren— en la mateixa línia immobilista i transaccionista, la possibilitat de provocar els canvis per dalt esdevindria impossible, ja que el fet que aquesta vegada el pronunciament no hagués provocat la insurrecció popular no volia dir que no pogués produir-se en qualsevol altra ocasió —les mostres de simpatia de la milícia envers els soldats de correus el 18 de gener eren prou indicatives—, i aleshores seria molt més difícil aturar la revolució o impedir un retrocés en tota regla.

Les bullangues i els seus protagonistes

La por dels nostres liberals no era gratuïta, ja que, paral·lelament a l'acció d'aquests nuclis organitzats, entre el 1834 i el 1835 s'anaven escalonant a tot el país un seguit d'avalots espontanis.²⁶ Aquests rebomboris han estat interpretats com a típics motins de subsistència, entesos com a simples compulsions de la fam, i no hi ha dubte que, pel que fa a la seva composició sociològica i a la seva mecànica, podrien semblar-ho.

És clar que els motius econòmics —carestia derivada de la sequera de la primavera del 35, crisi industrial i competència estrangera per via del contraban—, sumats a d'altres elements puntuals que agreujaven la crisi —sagnia provocada pel còlera i la guerra civil—, semblarien suficients per explicar les bullangues. Però no ho són. En un altre lloc he recordat —Marx va explicar-ho millor que ningú fa més de cent anys— que *tots* els homes treuen lliçons del passat i de la seva pràctica social, que aquestes lliçons —necessàriament diverses— conformen un ideari i una concepció del món que els porten a actuar, i que les van renovant constantment a partir d'aquesta mateixa actuació. Així, si el futur no està predeterminat, sinó determinat pel resultat de l'acció de grups antagònics, de la correlació de forces concreta que es va establint en llocs i moments històrics igualment concrets, en un moment de transició és d'esperar que trobem diverses alternatives al sistema que es pretén destruir. Tot això és de sentit comú —ho sé prou bé—, però malauradament sovint ho oblidem i acabem creient que el comportament de certs grups es pot interpretar —Edward Thompson és qui ho ha explicat millor— com a simples irrupcions compulsives i irracionals, com a simples respostes a estímuls econòmics, mentre que per a d'altres busquem explicacions més elaborades.

És des d'aquesta òptica i entenent-les com un element constitutiu del marc general que cal analitzar les bullangues. I és l'anàlisi la que demostra la pertinença del punt de partida i porta a la conclusió que l'estudi del comportament del poble menut no només era necessari, sinó imprescindible, per entendre l'evolució política general del període i l'actuació dels grups als quals sovint s'ha concedit l'exclusiva del protagonisme polític.

26. Per a una informació detallada sobre els pronunciaments i les bullangues, A. M. GARCIA ROVIRA, *La revolució liberal a Espanya i les classes populars* (1989).

Fins a l'agost de 1835 totes les bullangues s'inicien arran d'un esdeveniment puntual de caràcter local, que constitueix el detonant que fa aflorar els greuges profunds covats durant molt de temps. La majoria, també, tenen un caràcter dominant anticlerical que no sembla mostrar irreligiositat, sinó més aviat una transformació en les concepcions religioses populars, la qual mereixeria un estudi aprofundit. Sens dubte, el fet que, en la llarga agonia de l'antic règim, la major part de l'Església es convertís en banderera del vell ideari i fes un paper de primer ordre en la repressió antiliberal és un dels factors que explicarien aquella transformació, que significà, entre d'altres coses, la distinció clara entre Església i religió. A més a més, l'assumpció per part del poble menut urbà de l'ideari liberal contribuï a dotar el sentiment religiós d'un nou contingut —Déu ha fet els homes iguals i lliures—²⁷ que convertia la mateixa religió en una arma del combat per la llibertat.

No és estrany, doncs, que la lluita per un nou ordre social tingués com a primer blanc d'atac un ideari que havia resultat fonamental per a la reproducció del vell sistema i unes institucions que representaven el parasitisme i les formes d'explotació més detestades. I encara és menys estrany que els aldarulls esclatessin en un moment de guerra civil, perquè en una conflagració d'aquesta mena el sofriment humà és immens, i la lluita, a mort. Per això la voluntat fusionista del bloc dominant era interpretada a nivell popular com una traïció suprema que legitimava la insurrecció i la suplantació de la justícia institucional per la justícia popular: quan el govern desconeixia el seu deure i no castigava com calia els enemics de la llibertat i del bé comú, el poble havia de fer-ho pel seu compte.²⁸ Totes aquestes raons, que evidentment engloben el fet econòmic, doten les bullangues d'un contingut clarament ideològic i polític i redueixen a les seves justes proporcions el desencadenant immediat, baldament fos tan important com el còlera.

Quant als objectius, les bullangues són radicalment diferents dels pronunciaments en la mesura que no pretenen provocar un canvi global, sinó que es tracta simplement d'accions punitives. Malgrat la repressió, que en el cas de la «degolla dels frares» el 17 i 18 de juliol de 1834 a Madrid és molt important,²⁹ el seu èxit és espectacular; fins al punt que acaben provocant la exclaustació dels regulars. De tota manera, tenen un abast que depassa de molt la pretensió dels seus protagonistes. En efecte, les bullangues provoquen pànic entre els sectors «polítitzats» perquè demostren el grau d'autonomia del moviment popular i, per tant, la possibilitat que, una volta destruïda la força de l'enemic comú, les seves ires es dirigeixin contra altres objectius gens desitjables, com va succeir a l'agost de 1835 a Barcelona. I si això era possible és perquè, malgrat les relacions més o menys estretes i complexes entre liberals i poble menut i malgrat la procla-

27. En aquest sentit s'expressa reiteradament l'anònim menestral barceloní, autor del diari *Successos de Barcelona (1822-1835)*, editat i anotat per J. M. OLLÉ ROMEU (1981).

28. Serveixen com a exemple les paraules del menestral anònim que afirmava: «la gran fecció era el guber[n] de Madrit», i considerava que «si al guber[n] no'ls treya [els frares] al poble o tindria que fer per assegurar la felis tranquil·litat en al respiro del poble libre» (*ibid.*, ps. 158 i 146).

29. 2 condemnats a mort, 26 a 10 anys i 40 a la presó completa (Archivo General del Ministerio de Justicia, *Armario reservado*, lligall 72). La documentació m'ha estat cedida per Irene Castells.

mació d'un mateix objectiu —Isabel II i llibertat—, existia una ideologia específica del poble menut.

Altrament, situades en el seu context, produïren un efecte semblant al dels pronunciaments liberals. És a dir, posaven en evidència la debilitat governamental. Indefectiblement, darrere la condemna de cadascun dels aldarulls, la premsa liberal hi afegia la crítica contra el sistema d'immobilitat que, a parer seu, n'era la causa, i exigia l'adopció d'uns principis i d'una línia política que, també a parer seu, havien de posar fi al perill «d'anarquia» popular, atès que el càstig no evitava la repetició de les mateixes escenes.

Una documentació rica i abundosa permet estudiar amb molt detall la primera de les grans bullangues del període: la «degolla» dels frares a Madrid, que demostra molts dels punts que he tocat fins ara. Tanmateix, hi ha algunes coses que voldria destacar. Possiblement aquesta és una de les bullangues que demostra més clarament l'autonomia del moviment popular, que en aquell moment posava en perill els desitjos de les dues fraccions liberals, interessades, per raons diferents, que cap esdeveniment no interferís l'obertura de les corts; unes corts, però, que comprensiblement no podien interessar ni poc ni gens el poble de Madrid. D'altra banda, apareixen dos elements en el seu desenvolupament: la presència de molts urbans entre els amotinats i la passivitat, si no la col·laboració, de l'exèrcit, que trobarem en la major part dels altres avalots. El primer mostra la imprevisió del govern a l'hora de legislar sobre la milícia, fet que fou aprofitat pels seus contradictors; el segon mostra la impossibilitat de plantar cara a aquesta mena d'actes:³⁰ però això, malgrat les evidències, no ho voldrà reconèixer ningú: no oblidem que el país estava en guerra.

Les picabaralles dels fiscals i jutges i els judicis mateixos ens il·lustren sobre la pròpia bullanga, el seu caràcter multitudinari i espontani, la seva composició social —artesans, gent d'ofici, milicians i soldats—; sobre les tensions existents al si de l'administració de l'estat entre fraccions polítiques, representades per aquells; sobre la popularitat de la bullanga; sobre el valor que es donava al càstig exemplar i els procediments de la justícia, que condemnava a mort comptant només amb proves indiciàries. En un altre ordre de coses, la presència de roboratoris explica, en part, el rebuig liberal, però sobretot proporciona pistes respecte a la comprensió a nivell popular de la noció de propietat privada.³¹

El cicle de bullangues de març-abril de 1835 —Osca, Màlaga, Saragossa i Múrcia— ha estat interpretat per alguns —al meu entendre, sense cap fonament— com l'expressió d'un canvi tàctic de les societats secretes, les quals, després del «fracàs» de Cardero, haurien decidit llançar una ofensiva des de províncies.³² De totes aquestes, la de Màlaga resulta doblement interessant per-

30. A Madrid, per exemple, el capità general disposava d'uns 8.000 homes, que sistemàticament desobeïen les seves ordres a l'hora de reprimir els amotinats (J. M. HERRERA, *Defensa del Excelentísimo Señor D. José Martínez de S. Martín en la causa sobre su conducta militar como capitán general de Madrid, en los sucesos de los días 17 y 18 de julio de 1834* [1837]).

31. Dels 133 encausats, acusats la majoria de robar objectes dels convents, només sabem l'ofici de 13; 20 eren milicians i 21 més militars, però de la documentació es desprén que els soldats i urbans devien ser molts més (Archivo General del Ministerio de Justicia, *Armario reservado*, lligall 72).

32. V. DE LA FUENTE, *Historia de las sociedades secretas antiguas y modernas en Es-*

què en el seu curs apareix un primer intent de recuperació de l'estratègia juntista que prefigura la mistificació de les reivindicacions populars i radicals, que serà la norma de la majoria de les juntes de l'estiu d'aquell any.³³

Ultra el seu valor intrínsec, el més remarcable és la recurrència dels avalots i el moment en què es produeixen, perquè tots dos factors fan que els seus efectes es multipliquin en progressió geomètrica. En efecte, totes quatre explosions coincideixen en el temps amb el sorgiment de partides de facciosos arreu del país i amb el zenit del carlisme com a moviment organitzat i són l'aperitiu de la signatura del conveni Elliot, arran de la qual l'11 de maig es va produir una aspra discussió a la cambra de procuradors entre el ministeri i una oposició, cada cop més nombrosa i organitzada, que va acabar amb el suposat —potser organitzat pel mateix ministeri— intent d'assassinat de Martínez de la Rosa i va estar a punt de provocar un aldarull de molta més envergadura entre la milícia de la ciutat. Aquesta vegada el govern es va encarar frontalment amb l'oposició, la premsa ministerial va voler convertir en sinònims oposició i anarquia, però els legalistes no es van espaordir com fins aleshores i ni «l'assassinat» va ser suficient per provocar un nou tancament de files. Així, una colla de diputats es van negar a signar la petició de la cambra per tal que no semblés que sancionaven la línia política del govern.

Martínez de la Rosa havia tocat fons. Abandonat per tothom, fins i tot per la «seva» premsa, que es va passar a les files de l'involucionisme,³⁴ va optar per tancar les corts i demanar la intervenció de les potències estrangeres. Però el 6 de juny, abans que arribés la negativa de França i d'Anglaterra, la regent el va substituir per Toreno. La substitució no havia d'espantar els liberals, però tampoc no podia generar gaires esperances: el *justo-medio* s'havia reproduït quan la seva credibilitat estava totalment exhaurida entre la major part del país i quan ja no tenia res a oferir.

A l'estiu del 1835 l'intent de provocar un canvi des de dalt per la via parlamentària havia fracassat: la resistència conservadora del *justo-medio* i la desconfiança de l'entorn ultraconservador de la regent envers els governs pseudo-liberals hi havia contribuït decisivament. El que no s'havia exhaurit era el potencial de lluita popular, com ho demostren les bullangues de Saragossa i de Reus i els petits aldarulls de Cadis i València el mes de juliol.

La primera té un interès especial perquè s'inicia com un pronunciament, que sembla tenir un caire més radical que els anteriors, ja que es victorejava la constitució, i acaba amb una insurrecció anticlerical multitudinària.³⁵ Això demostra

paña (1933²), II, p. 42. En una línia diferent, un sector de la historiografia actual entén les bullangues i la revolució de l'estiu del 1835 com el resultat de l'acció de les sectes secretes de signe progressista que haurien volgut desplaçar el liberalisme moderat del poder (com a exemple, C. FRANCO DE ESPÉS, *Los motines y la formación de la Junta Revolucionaria de Zaragoza en 1835* [1981] i el pròleg d'E. Sebastià a la mateixa obra).

33. Mentre que els amotinats cridaven a favor de la constitució de Cadis, la Junta demanava a la regent que es completés l'estatut (l'exposició, a «Eco del Comercio» [31 de març de 1835]).

34. El 14 de maig de 1835, «La Abeja», que sempre havia defensat el president, al final d'un article duríssim puntualitzava que si el seu caràcter no li permetia ser massa sever, «*generales hay briosos y experimentados, que le sucedan y que impongan respeto à la anarquía y al carlismo*».

35. C. FRANCO DE ESPÉS, *op. cit.*, ps. 33-41.

que, si trobava un medi de cultiu adequat, l'estratègia del pronunciament no havia de conduir necessàriament al fracàs, però també que el poble revoltat es marcava els propis objectius. Nogensmenys, totes dues posaven en evidència el desbordament de totes les alternatives polítiques i mostaven que els sectors populars feien la guerra pel seu compte.

El 25 de juliol de 1835, tres dies després de Reus,³⁶ la febre contra els regulars va arribar a Barcelona. Tot, en aquesta bullanga, confirma els trets que ja havien posat en relleu les anteriors: l'espontaneïtat del moviment, el protagonisme del poble menut, la simpatia de l'exèrcit envers els esvalotadors, la incapacitat de les autoritats per plantar-li cara... El coneixement de l'actitud adoptada per algun liberal just abans de la bullanga permet posar en qüestió la teoria del complot i demostrar que els elements liberals no actuaven com a membres d'un collectiu organitzat i que, individualment, només podien erigir-se en directors d'escamots quan es feien ressò dels greuges populars.³⁷

D'altra banda, tornen a aparèixer nítidament tres elements que ja es podien observar a la bullanga de Reus. En primer lloc, el capteniment d'alguns caps militars que, davant la disjuntiva d'haver d'enfrontar poble i exèrcit o permetre l'assassinat dels frares, sumada a la indisciplina de la tropa i a la simpatia que ells mateixos poguessin sentir per les intencions dels amotinats, optaren per la passivitat.³⁸ Segonament, la connivència tàcita de tots els estaments socials, que, en el cas de Barcelona, es traduí l'endemà de la crema en alegria oberta. Finalment, la negativa de les autoritats judicials a instruir diligències sobre uns fets que, per activa o per passiva, comprometien tota la població; una negativa que no significava conxorxa, sinó por de provocar nous aldarulls.³⁹

Però el més important és que aquesta vegada la bullanga no fou un petard aïllat, sinó el primer d'una traca que encengué els sentiments anticlericals a tot Catalunya, provocà l'exclaustració general i donà pas al moviment juntista —engegat arreu d'Espanya a instàncies i exemple de Barcelona— i a la revolució liberal. A partir del 27 de juliol, i cada cop més a mesura que passaven els dies, a Barcelona eren menys els que creïen que es podia tornar enrere. La por que la revolta es convertís en revolució social i la incapacitat del govern per frenar-la van fer esvaïr definitivament la confiança en la via legal i van fer entrar en la insurreccional elements de tots els sectors —inclosos els moderats—, que s'ado-

36. E. TODA, *Los conventos de Reus y su destrucción en 1835* (1930).

37. Manuel Rivadeneyra explicava en una carta que, en veure el daltabaix que s'havia produït a la plaça de la Barceloneta a conseqüència de la mansuetud dels braus, va intentar pel seu compte aprofitar l'ocasió per provocar un avalot de signe polític cridant per Isabel II i la llibertat, però fins que no es va referir als convents no va ser escoltat (BAE, *Índices generales. Noticia Biográfica de Don Manuel Rivadeneyra escrita por su hijo Adolfo* [1880], ps. xi-xii).

38. Informe del governador civil de Tarragona per justificar el seu capteniment durant l'assalt dels convents de Reus, a M. LLAUDER, *op. cit.*, doc. 43, ps. 70-71. Segons el «corresponsal» de l'«Eco del Comercio», a Barcelona «*La guarnición [...] se hallaba [...] en una posición difícil, luchando entre el sentimiento de hacer fuego a un pueblo indefenso [...], y el de transigir con lo imperioso de las circunstancias, tratando solo de evitar mayores desgracias*» (2 d'agost de 1835).

39. Aquesta és la raó que adduïren, arran dels fets de Reus i de Barcelona, Satorras i l'auditor Bertran i Ros per negar-se a instruir diligències (M. LLAUDER, *op. cit.*, doc. 43, ps. 70-71; i C. BARRAQUER, *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX* [1915], II, ps. 795-798).

naven que l'única possibilitat de salvació passava per l'intent de capitalitzar i dirigir el potencial revolucionari popular per fer la seva revolució.

El fracàs del radicalisme i la represa del liberalisme d'ordre: la mistificació de la revolució

Aquesta és la lliçó que el liberalisme barceloní va començar a aprendre l'endemà de Sant Jaume quan va recomençar l'agitació, dirigida aquesta vegada contra les autoritats considerades absolutistes i contra les fàbriques de vapor. Contràriament al que afirmava la versió oficial del liberalisme, aquest avalot demostra que les bullangues dels dies següents no es poden entendre simplement com una reacció defensiva davant l'amenaça de repressió llançada per les autoritats i que el perill dels atemptats contra les fàbriques no era un fantasma creat per fer tornar a les files de l'ordre els propietaris, sinó una amenaça real.⁴⁰ Però el liberalisme no podia reconèixer que si havia optat per la insurrecció era per la por al poble menut, que només li permetia una fugida cap endavant. Quan hom reconstrueix minuciosament els fets, la impressió final és que la «burguesia revolucionària» anava a remolc d'aquells que tantes vegades se'ns ha dit que anaven a remolc d'ella. El que no se li pot negar, però, és la clarividència d'adonar-se que el moviment popular era imparable i el valor de posar-s'hi al capdavant, capitalitzar-ne les energies i emportar-se'n la victòria.

Tanmateix, en un primer moment la major part de la burgesia només es va preocupar de protegir els seus béns, mentre que els liberals radicals, més conscients del perill, però també més interessats a no desapropiar l'avinantesa per provocar el canvi, intentaren canalitzar el malestar popular cap a una lluita de signe exclusivament polític, bo i afanyant-se a explicar els avantatges de les noves tècniques productives i arrossegar la resta de liberals cap a la formació d'un front unitari. El clima de tensió intensíssima que vivia la ciutat, després de la manifestació —el 27 de juliol— que va provocar la fugida del capità general i el tarannà més conciliador de la resta d'autoritats militars degué afavorir els seus plans.

Tenim prou informació com per assegurar que els dies anteriors a la bullanga del 5 d'agost es formaren algunes combinacions —com s'anomenaven a l'època— de patriotes. Però l'important no és saber que la bullanga o la imposició d'una junta, el mateix dia 5, formada per les autoritats i cinc comissionats del poble, haguessin estat preparades prèviament —la qual cosa és certa—, sinó conèixer el caràcter, els objectius i els pressupòsits ideològics d'aquelles trames, perquè això contribueix en gran mesura a explicar els esdeveniments posteriors.

Sospito, amb fonament, que devia tractar-se de conxorxes que aplegaven individus de totes les tendències del liberalisme auspiciades pels elements radicals que, emparant-se en la visió d'un poble infantilitzat, en la fe cega en la pròpia capacitat de controlar-lo i en el convenciment sincer que existia una alternativa al vell ordre, satisfactòria per al conjunt de la societat, haurien aconseguit portar

40. El primer que va difondre aquesta versió fou F. RAÜLL, *op. cit.*, ps. 37-38. La nota, que es va voler interpretar com a obra del capità general, segons la qual la nit del 26 s'havia es va voler interpretar com a obra del capità general, segons la qual la nit del 26 s'havia intentat incendiar la fàbrica de vapor, a «El Vapor» (28-VII-1835).

els seus correligionaris més tebis —futurs moderats o progressistes— cap a la via insurreccional. Sigui per l'ambigüitat que propiciava la lluita contra un enemic comú, sigui perquè voluntàriament es volien llimar les diferències, o per l'arreladíssima convicció de la necessitat i la viabilitat de la unió liberal, el cas és que, com demostren els fulletons i pasquins distribuïts a mans plenes els primers dies del mes, el seu programa tenia un to dominant negatiu —la lluita contra el despotisme de les autoritats estatutistes— i, excepte una proclama constitucionalista, titulada *Escudo Tricolor*, no contenia cap proposta alternativa concreta, llevat d'allò tan genèric de «salvem la pàtria». ⁴¹ I això va cavar la tomba del radicalisme.

Incapacitats per entendre l'autonomia de l'ideari plebeu, els nostres radicals van voler casar l'inconciliable, van preferir un pacte per dalt, van acceptar entrar a formar part, en minoria total, d'una junta que no podia presentar cap alternativa, perquè ni tan sols es podia qualificar de liberal, i, per si no n'hi havia prou, es van fer els portaveus de les noves tècniques de producció que a curt termini significaven atur i a la llarga la desaparició de milers de petits artesans. No és estrany, doncs, que un cop engegada la bullanga perdessin ràpidament el control de la multitud i els seus correligionaris els passessin la factura per les promeses incomplertes. ⁴²

L'assassinat del general Bassa es podia considerar un accident desagradable, però es podia tolerar. Els atemptats de la tarda del 5 d'agost i, d'una manera molt especial, els incendis de fàbriques aquella mateixa nit i el matí següent ja eren una altra cosa. És aleshores que la burgesia d'ordre va prendre la iniciativa, es va decidir a entrar de ple en el joc polític, es va treure de sobre els companys de viatge amb velleïtats populistes i va arraconar un ajuntament de vella època completament desprestigiada. La constatació que no existia una única alternativa amb possibilitats d'acceptació general, sinó diverses, els va empènyer a prendre les regnes per tal d'imposar la seva. L'evidència que l'única cosa compartida era l'odi contra el vell sistema els va fer decidir a enfrontar-se amb el bloc dominant, incapaç de defensar els seus interessos, promovent l'elecció «democràtica» d'una nova junta, que suposadament havia d'encapçalar les reivindicacions populars. ⁴³ Si tenim en compte que la duplictat de juntes també es va produir en altres llocs d'Espanya i que en general els radicals van ser apartats d'unes juntes que es presentaven com a exponents de la voluntat popular, el cas de Barcelona podria tenir, tal vegada, un valor paradigmàtic.

Amb la voluntat d'integrar el moviment popular en l'anàlisi i buscar la lògica dels comportaments col·lectius, fa uns anys els historiadors van considerar que els esdeveniments de l'agost de 1835 a Barcelona reflectien una altra mena de

41. Totalment o parcialment reproduïts a F. RAÜLL, *op. cit.*, ps. 46-48; J. DEL CASTILLO Y MAYONE, *Las bullangas de Barcelona o sacudimientos de un pueblo oprimido por el despotismo ilustrado* (1837), ps. 23-26; i M. LLAUDER, *op. cit.*, doc. 56, p. 99.

42. Dies després, referint-se als atemptats contra la propietat privada, Raüll es planyia: «desmintieron a los que habían prometido que el Pueblo no cometeria ningún exceso de este género; privaron al Pueblo inocente y desgraciado de sus mejores defensores que de ordinario son filósofos, que al paso que intentan hacer restituir al pueblo los derechos que le competen, son enemigos del robo y del asesinato» («El Vapor», 10-VIII-1835).

43. Davant la proposta de Xaudaró perquè la nova junta s'elegís per barris es va imposar el criteri de l'elecció estamental. Per a la voladura de la junta de comissionats del poble, A. M. GARCIA ROVIRA, *op. cit.*, ps. 370 i ss.

duplicitat: un moviment polític organitzat amb uns objectius precisos i un moti pre-polític, expressió de la situació de penúria econòmica que patien els sectors socials més dèbils. Sens dubte existia també aquesta altra duplicitat, però actualment resulta difícil acceptar una caracterització dels dos moviments com aquesta. Si l'anàlisi dels avalots anticlericals demostrava que no es podien interpretar com a simples compulsions irracionals, la de les bullangues que ultrapassen aquest nivell permet observar amb molta més nitidesa que a l'inici de la revolució liberal a Espanya —o, si més no, a Barcelona— allò que hi havia en joc eren dos models alternatius d'economia moral.

És fàcil observar —i és sabut— que, d'una banda, el que es defensava era el sistema del *laissez faire*, basat en els principis de la llibertat econòmica, la igualtat davant la llei i la propietat plena; és bastant més difícil entendre les contradiccions del liberalisme radical, partidari d'aquest sistema i d'aquests principis, però alhora molt més sincerament democràtic i populista. El més complex, però, és entendre l'economia moral de la multitud en un lloc i en un moment històric concrets. Per això, tot i el mestratge d'alguns historiadors anglo-saxons, no crec que estiguem en condicions de fer altra cosa que remarcar els buits dels nostres coneixements i plantejar per via interrogativa algunes hipòtesis sobre el contingut de la ideologia del poble menut.

És ben explicable que un fenomen de tanta envergadura com la revolució industrial hagi estat considerat arreu —i el nostre país no constitueix una excepció— com un objecte privilegiat d'anàlisi. Tenim estudis valuosíssims sobre la indústria catalana, i en concret la barcelonina, però en realitat sabem molt poques coses del conjunt de la producció; i com passa sempre que s'analitza un sector aïlladament —sobretot quan en el futur anirà convertint-se en dominant— es crea un miratge deformador de la seva importància real. Però, què sabem de la producció artesana i del treball domiciliari, que eren majoritaris? Gairebé res.

Altrament, l'enlluernament per la producció fabril ha portat a un tipus d'anàlisis socials que només consideren el binomi burgès-proletari, amb el qual queden relegats a l'oblit els grans protagonistes de totes les bullangues de la dècada dels trenta, i possiblement dels quaranta, del segle passat: els artesans, els seus oficials i aprenents, la gent d'ofici, els treballadors a domicili, els petits botiguers, els obrers de les fàbriques condemnades a desaparèixer per la competència de les indústries més tecnificades. Però la paralització del comerç colonial, la desarticulació del mercat estatal, la crisi consegüent a la guerra napoleònica, la que originava la guerra civil i la competència del contraban, ¿no els havia d'afectar també a ells i transformar la seva consciència? És indubtable que combregaven amb les idees de llibertat, igualtat i propietat, però, de quin contingut les dotaven?

En aquest sentit, els atemptats contra la propietat privada, el 5 i 6 d'agost, permeten si més no formular algunes hipòtesis. Foren l'obra del lumpenproletariat, de la «púrria» del poble, que va merèixer el rebuig general? No ho crec pas. Es tracta d'un fenomen de violència indiscriminada contra la propietat? Encara menys. Els símbols que portaven els incendiaris fan pensar en alguna forma d'organització;⁴⁴ el fet que es tractés de treballadors aturats o sotmesos

44. Segons el cronista del «Panorama Español» (1842-45), portaven «sables, con tambor, y una bandera negra» (3, p. 59).

a les oscil·lacions del *putting-out*, o d'obrers d'indústries tècnicament endarrerides és prou significatiu. Nogensmenys, la delimitació dels blancs —fàbriques de reialistes o de liberals que havien introduït màquines de vapor—, demostra que la suposada púrria tenia uns objectius polítics i que l'ideari liberal encobria concepcions alternatives del dret de propietat. Si no fos així, per quina raó els periodistes radicals haurien tingut tant d'interès a desfer els «malentesos», generalment acceptats —com reconeixien ells mateixos— sobre el vapor?; per què havien de lluitar contra les teories anivelladores? Per què havien d'esforçar-se a explicar que la igualtat i la llibertat només podien donar-se davant la llei i que la propietat que suposava apropiari-se una part del treball d'altres era d'ordre natural? ⁴⁵

La lluita contra les noves màquines no tenia res d'irracional, era el crit desesperat d'uns homes que s'adonaven que el progrés significava la proletarització que feia inútil la seva aptitud professional. Era la lluita per una concepció de la igualtat i la llibertat que implicaven el dret al treball, la independència del treballador i la possessió d'allò que s'havia produït amb el propi esforç; era la lluita per la universalització de la petita propietat. Era, finalment, l'expressió de la convicció que per aconseguir-ho calia provocar una transformació política. Per això els nostres homes cridaven per la llibertat quan arrossegaven el cadàver de Bassa, quan cremaven els papers de la policia o quan destruïen fàbriques.⁴⁶

Per això, perquè existia una altra alternativa, en els anys següents, un cop desaparegut el despotisme que emmascarava les divergències, les bullangues de Barcelona tingueren cada cop més el caràcter d'enfrontaments de classe. Per això, també, els antecedents del moviment obrer no s'han de buscar només en els primers conflictes reivindicatius dels obrers del tèxtil, sinó en la lluita i en la consciència del poble menut urbà, que —insisteixo— constituïa la majoria del poble treballador. Perquè, en definitiva, les bullangues foren el desencadenant de la revolució liberal, però foren, també, una forma de lluita específica d'una etapa de la història del moviment obrer. I si és així, l'ideari d'aquest poble menut, que algun dia arribarem a conèixer bé, havia d'impregnar necessàriament les formulacions dels primers sindicats reconeguts. Aleshores haurem de retornar als orígens i veurem que no és correcte anar de l'obrer de fàbrica a l'artesà o al treballador domiciliar, sinó a la inversa, perquè aquests no constituïen un simple antecedent primitiu i primari de la classe obrera organitzada, ni eren l'epifenomen de la burgesia liberal polititzada i conscient. Haurem d'explicar, també, les causes del seu fracàs i el perquè de la imposició d'una alternativa que no era la seva. Però tot això no estarem en condicions de fer-ho fins que no s'hagi estudiat el cicle de bullangues que arriba fins al 1843.

45. «El Catalán» (22 i 30-VII-1835); [T. BERTRAN SOLER], *op. cit.*, ps. 108-110; J. DEL CASTILLO Y MAYONE, *Los esterminadores ó planes combinados por los enemigos de la libertad para dominar la especie humana bajo el mentido pretesto de defensores del altar y el trono* (1835), ps. 223-224.

46. Segons un testimoni de l'època, Narcís Pardines, ajusticiat per haver calat foc a la fàbrica Bonaplata, va ser enxampat el 6 d'agost durant l'assalt a la duana mentre cridava «Viva la libertad» (C. BARRAQUER, *op. cit.*, II, p. 828).